

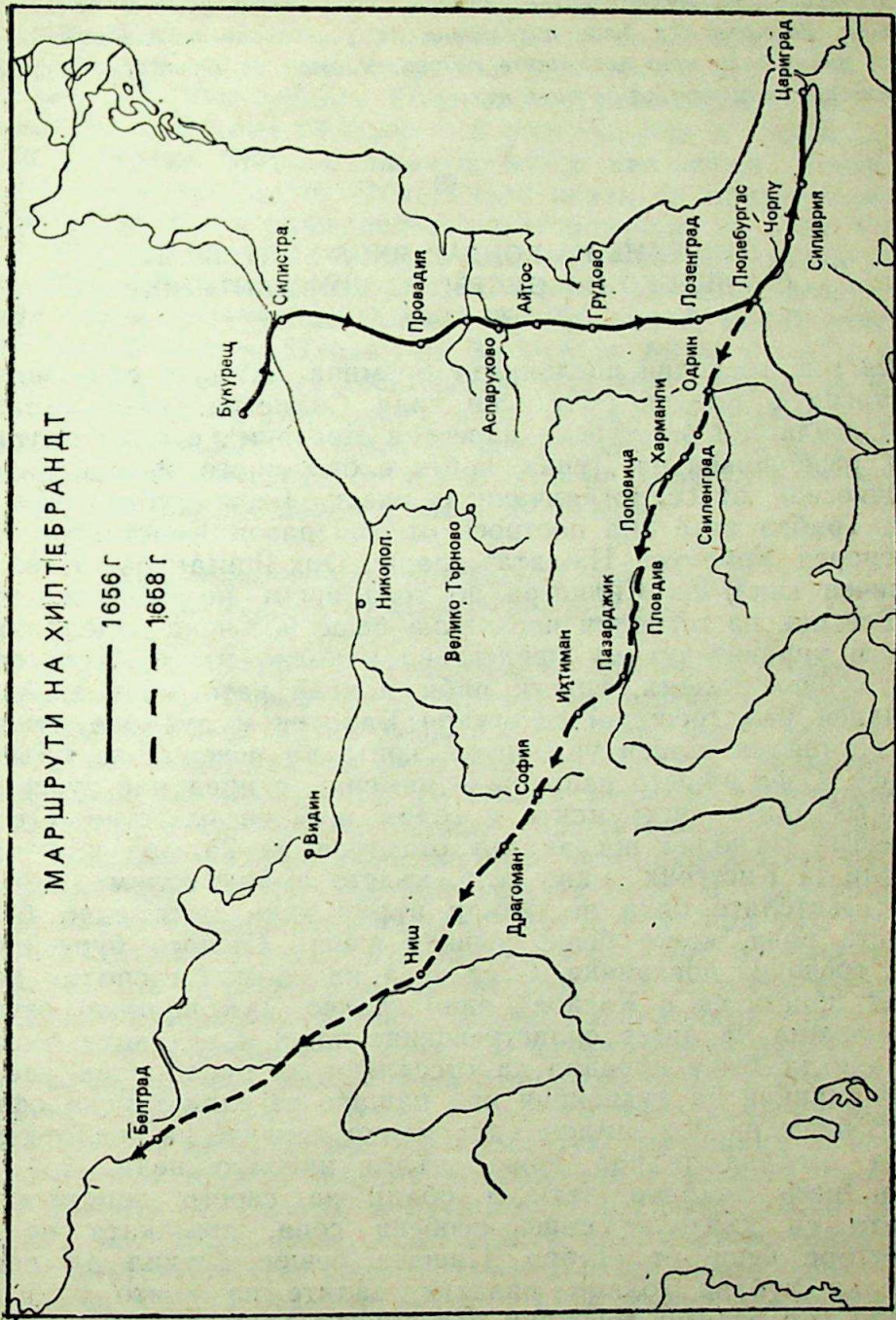
КОНРАД ЯКОБ ХИЛТЕБРАНД

/1657—1658/

Конрад Я. Хилтебранд е роден в Щечин през 1625 г. Прадедите му произхождали от Швабия и един от тях получил от император Карл V благородническо звание. Впоследствие поради преследвания заради лутерантските си убеждения дядо му се преселва в Щечин, където създава заможна и видна градска фамилия. Неговият внук Конрад Хилтебранд получил широко за времето си образование, учил в Щечин и в Старгард, а после следвал в университетите на Франкфурт на Одер и в Лайпциг. Останал отрано сирак и без материални средства, Хилтебранд става лутерански теолог и домашен учител на деца на влиятелни лица и богати бюргери. Острата борба за политическо надмощие и господство в Северна и Средна Европа между шведския, полския и пруския двор през 50-те и 60-те години на XVII в. вълчат и Хилтебранд в широката дипломатическа игра.

През 50-те години на същото столетие шведският крал Карл Густав X започва да полага системни усилия да прогони полския крал Ян Казимир и да си присвои полската корона. Полските войски обаче изтласкали временно шведите и Карл Густав потърсил съюзници в лицето на украинския хетман Богдан Хмелницки и трансилванския княз Георг Ракоци II. През 1656 г. шведският крал изпраща с такава мисия висмарския градски съветник Целестинус фон Щернбах и естонеця Готхард Велинг. Хилтебранд бил учил децата на Щернбах и той го включил в мисията като лутерански проповедник. От Алба Юлия, столицата на Трансилвания, Хилтебранд придружил Велинг до резиденцията на Богдан Хмелницки в Украйна. Малко по-късно същият Велинг, към когото трябвало да се присъедини и шведът Клаес Б. Раламб, били изпратени за преговори с Портата в Цариград. Към средата на април тяхната мисия, в която бил включен и Хилтебранд, отпътувала от Краков и през Трансилвания, Влашко и Източна България пристига в столицата на султана. Между двамата шведски пратеници отношенията били лоши, те взаимно си пречели и това облекчило още повече задачата на хитрия велик везир Мехмед Кьопрюлю, който в този момент не искал да се намесва с действия срещу Полша. На 1 февруари 1658 г. шведските пратеници напуснали Цариград, без да постигнат нещо, и през България, Сърбия, Унгария и Силезия се завърнали в Швеция.

Конрад Хилтебранд, след като се завърнал в родината си, сумирал своите пътни бележки и впечатления в обширен ръкописен дневник. Този дневник е съхраняван като ръкопис в архива на Щечин до 1937 г., когато за пръв път е бил публикуван от немския учен Франц Бабингер под заглавие: *Conrad*

Jacob Hillebrandt's dreifache schwedische Gesandtschaftsreise nach Siebenbürgen, der Ukraine und Constantinopel (1656—1658). Nach Stettiner Handschrift herausgegeben und erläutert von Franz Babinger. Leiden, 1937.

Пътеписът на Хилтебранд е останал непознат на учените балканисти в миналото. За пръв път беше използван като исторически извор в някои от нашите публикации през последните години. Частите за балканските страни от този пътепис се превеждат за пръв път тук.

ПЪТУВАНЕ НА КОНРАД ЯКОБ ХИЛТЕБРАНД
С ШВЕДСКО ПОСОЛСТВО ЗА КОНСТАНТИНОПОЛ
(1665—1658 г.)

На 24 май господин посланикът премина Дунав с един кораб и пристигна в първия султански град Силистра, като измина 5 мили. Силистра, на турски наречена Десорум¹, е един султански град, разположен на Дунав, който е бил много пъти нападан и оплячкосван от седмоградчани и власи. Беше хубав търговски град. Трябва да е бил построен от император Константин Велики според Урбинус². Пашата³ (паша: *Dux limitaneus*, т. е. един граничен княз) на Силистра по това време не беше в къщата си. Все пак на господин посланика беше посочена отделна квартира и управителят му предостави няколко къщи. Бяха поднесени хубави, големи, тлъсти риби, такива като моруна. Аз бях придаден към господин секретаря Валихен и двамата отидохме при останалия вкъщи управител, който ни почерпи за пръв път с кафе. След нашето изпращане намерихме пред нас турски музиканти, чийто инструменти и голям шум са известни. От тази Силистра господин посланикът отпътува на 25 май по-нататък, 6 мили за Кисетчик⁴, едно село, където имаше голяма липса на вода; жителите бяха поставили върху една кола едно буре с нечиста вода, което беше техният извор. Същото буре караха пред господин посланика. След това на 26 май господин посланикът пристигна в Касаба⁵, едно градче. Тук наоколо беше се разположил на лагер силистренският паша. След като господин посланикът беше наредил да отседлаем за около един час, той беше повикан на аудиенция при пашата от един турски офицер, който беше на кон, имаше едно малко тъпанче на седлото с някаква особена твърда кожа, дълга няколко педи. Той удари в него няколко пъти и обади за своето пристигане, в ръката си държеше също особена сопа, дръжката на която отгоре беше от сребро. Пашата беше наредил да построят една хубава голяма палатка, залите на която бяха разделени със завеси; господин посланикът беше въведен през някакви завеси в една широка зала. Нему беше поставен стол, подадоха му кафе и шербет в порцеланови чаши, оттам след това и служителите на господин посланика трябваше да пият. След

това дойде пашата с внушителна свита от негри и други турци⁵, от които един ми заговори на немски, когато аз не исках да пия от голямата чаша, като мислех, че питието ще е много горчиво като кафе. Земляк, каза той, пийни малко, това е сладко; трябваше впрочем да се внимава да не каже човек нещо лошо [за турците] на немски език, тъй като много немски ренегати се намираха сред турците. На господин посланика беше даден един кафтан. В такова облекло той разговаряше в присъствието на цялата турска свита с пашата, който във всеки случай не искаше без инструкции от Османската порта да приеме или да обсъжда въпроса за един поход на седмоградския княз Ракоци II в Полша. Пашата придаде към господин посланика един чауш, който го води до Константинопол. Господин посланикът отпътува оттук нататък на 27 май за Браводиа⁶, на 28 май за Иенука⁷, на 29 май за Ценик⁸, на 30 май за Айтос и на 31 май за Карабунар⁹. На 1 юни господин посланикът потегли за Конвалие¹⁰, на 2 юни за Кирклисе¹¹, и на 3 юни за Пуркас¹², на 4 юни за Сурла или Чюрли¹³. Всички те са градчета с техните джамии и ханове. Последното от тях е особено прочуто поради нещастното сражение на Селим с баща му Баязид¹⁴.

*Завръщане от Константинопол през София,
Будапеща за Франкфурт на Одер*

На 18 февруари [1658 г.] пристигнахме най-после слава богу здрави и бодри в Адрианопол, наречен на турски Ендрене; между прочем пътят от Хапса беше лош. Конете често падаха на леда и не без голяма мъка бяха вдигани. Когато пристигнахме в Адрианопол, не можахме да се споразумеят за квартирите и щеше да стане наново разпра между господа посланиците, но тя беше отстранена и господа посланиците останаха в една къща, така че господин Велинг зае най-малката стая. В една гръцка къща до нея отседнаха господа секретарите и аз при тях. Поради лошите пътища и време изкарахме 18 дни път, а иначе това е пътуване само за 7 дни. Насъщният хляб тук беше съвсем малко, предвид на това, че султанът поддържаше голяма свита при себе си и беше претъпкано с хора. По нареждане на великия везир на нас по особена милост бяха отпускани по 80 хляба срещу заплащане. Каквото не можехме да изядем, оставяхме на нашите хазаи или на други бедни хора. Ние тук престояхме още три седмици. Между прочем имахме и собствени сладкиши, приготвяни от готвача Х. Реламб и служителя Дитерико, които бяха пътували с нас дотук. Освен това имаше един еврей, който помагаше в покупките. Ние сами се грижехме за конете, които бяха настанени в една отделна къща... [Тук изпускаме пасаж, в който Хилтебранд говори подробно за различни секти евреи и различията в обичаите им. б. н.]

В нашата квартира хазаинът имаше долу в земята големи

глинени гърнета (делви), в които държеше червено вино, каквото се приготвя тук много хубаво. Оттам той го източва с една дълга извита тръба. Тук има много гърци.

Адрианопол е голям град, който е разположен на река Хеброс. Първоначално Адрианопол се е наричал Орест, също Ускудама. Но от своя възобновител — император Хадриан — е получил името Адрианопол. По личното име на същия император дълго време е наричан просто Аелиа. Градът се намира в Тракия на река Марица, наричана иначе Хеброс. Някога е бил седалище на султани. И сега той все още веднъж в годината идва тук, именно през есента или през зимата. В града имаше базар със сводове, в който турците излагат различни стоки за продажба. Понататък нашата работа тук тръгна зле. Английският резидент в Константинопол изпрати за нас един преводач, който движеше старателно нашите дела. Аудиенцията при султана ни беше отказана, но при великия везир получихме такава на 2 март нов стил в Адрианопол. . .

Ние имахме намерение да тръгнем за Дубровник и оттам през Гърция в Италия и по-нататък да пътуваме за Германия. Великият везир обаче предложи на господата легатите да вземат пътя през Буда. Понеже този път беше голямо подозрение и на възражението на г.г. легатите, че римският император е техни враг, той нареди да им бъде отговорено, че императорът е негов приятел и ще ги остави да минат в сигурност. Накрай резидентът на Негово императорско величество снабди г.г. легатите с един истински паспорт и допълнително с рекомендационни писма до офицерите в императорските крепости и земи. По такъв начин ни насочиха с божиято име по този труден и опасен път и ние потеглихме с няколко коли, които ни бяха отпуснати тук срещу заплащане. Напуснахме с конете и багажа Адрианопол на 10 март нов стил 1658 г. Лицата, които тръгнаха с нас от Адрианопол за християнската земя, бяха тези:

1. Господин пратеникът Клаудиус Реламб, на кон, и хората, които го придружаваха, именно:

г. секретарят Йонас Клингенщед, на кон;

г. доктор Теодорус Гетизиус, който имаше собствен кон, на кон; неговата откупена робиня, която по пътя беше наша готвачка, пътуваше с колата. Олоф с кола; Михел, гъркът преводач, с кон.

2. Господин пратеникът Готхард Велинг, на кон;

г. секретарят Йохан Улрих Валих, на кон;

г. Конрад Якоб Хилтебранд, с колите;

пажът Гудмунд Баум, на кон;

малкият Андреас Кегел, с колите;

Албрехт, с колите;

Балцер Н., с колите;

Михел, слугата за конете, на кон.

Освен тези хора с нас пътува до Буда старият преводач

Иохан Грили, който беше на кон; също един чауш от Адрианопол, който водеше със себе си един младеж.

И така ние тръгнахме и на 10 март пристигнахме в Скуюпери или Джупри¹⁵, като пътувахме 6 часа. Тук има хубав, добре построен хан и един дълъг каменен мост над бързата тракийска река Хеброс, в която трябва да е хвърлена главата на прославеният поет Орфей. Мустафа Джупри значи мостът на Мустафа. Този мост е дълъг 365 крачки и широк 9. От двете страни се виждат села. Колите, които бяха четири, вървяха напред, а господата на коне идваха отзад, понеже те трябваше да се забавят още малко, за да разменят за талери аспри, каквито получиха известно количество в Адрианопол от дефтердара; това беше вече вечерта. Тук купихме малко грозде, направено със синап. Когато то се измие хубаво с вода, има вкус на съвсем прясно. Каруцарите, които ние наехме в Адрианопол до Белград и им платихме 81 дуката възнаграждение, ядяха истинска супа от грозде [грозденица!]. На 11 март пристигнахме в Камандик или, както други произнасят, Харманли, за 6 часа, където също има хубав хан. Тук срещнах един роб, който беше от Елбинг¹⁶. Той ме въведе в джамията, където видях няколко стола, напомнящи полски столове, които бяха събрани и заковани заедно; там имаше книги, подвързани в зелени корици. Аз ги отворих, бяха арабски книги и една книга от тях — Коранът — беше сполучливо изписана със златни букви. Ние продължихме пътя си през Узунджово, там има един добре изграден хан и на 12 март пристигнахме в Семнече¹⁷, едно село, за 8 часа. На 13 март продължихме по-нататък през Кетин¹⁸ до Папазли,¹⁹ едно село, за 8 часа.

Жителите на тези села са християни, българи, от същата вяра са като власите, молдовците, русите, сърбите. Те са жестоко измъчвани от турците. Тъкмо еничарите и другите войници, особено в малките градове, вършат големи своеволия, искат от християните вино и пият, но вместо да им заплатят, им удрят няколко плесници. По тази причина кръчмите в тези места са заградени с големи дървени огради срещу насилствено вражеско нападение. И въпреки това те са весели, доста услужливи и приемат чужденците, за да изкарат пари, като почти ги принуждават да отседат при тях. Те донасяха вързопи сено, яйца, печени в жарави пити. Щом имат нужда от хляб, бъркат и месят без квас. Имат една широка и дълбока чирепня, където поставят тестото, посипват горещи жарави и пепел върху него и така поднасят на гостите пресни пити. Тази търговия въртят булките и младите момичета, които излизат там, когато някой минава по пътя.

Що се отнася до тяхното облекло, то на шиите им бяха окачени различни монети, като аспри, дубровнишки пфениги, полски ортери и дютчен (пруски сребърни грошове), пфениги, на които имаше изобразен св. Влас^{19a}. Поради това се намират много аспри с дупчици, тъй като християните са ги носели на шията си,

и те са най-доброкачествените. Защото един такъв беден човек проверява много добре монетите. И така те носят на шията си своето имане и данък, които снемат по време на опасност. На ръцете си имаха големи широки сребърни гривни, някои просто цинкови или оловни. На пръстите си поставят чисто сребърни, но в повечето случаи месингови големи пръстени. Всички те имат на ушите си обеци, дори също малки бляскави стъкълца. Косите им бяха заплетени на много малки плитчици или редици, които почти закриваха раменете като дълга опашка, на долния край на която носеха украшение от медни пластинки. Те бяха обшити с украшения във формата на змийски глави или бели медали.

Техните ризи, макар да бяха малко груби, са изцяло пъстро бродирани. Те се учудваха на нашите фини, тънки и ярки платна, които въпреки това не бяха пъстри и шити. Затова те далеч предпочитаха техните груби ризи пред нашите. Горните им дрехи, които бяха превързани с колани, бяха направени от светлокафява груба вълна, почти като тези на влашките жени в Седмоградско. Големите си гърди носеха почти открити и поради студа си държаха ръцете през цялото време там като при печка. Техните мъже носят много червени и сини кръпки на белите си дрехи. Когато отиват на полето, те носят тояга на гърба си и водят едно или две кучета, вързани до себе си. Езикът им е славянски. Къщите на тези хора са съвсем тесни, лоши колибки. Няколко пъти видях къщи, поставени на големи дървени шейни, като че ли искаха да ги преместят и закарат на друго място. Когато преспивахме при тях, лягахме един до друг и в тях няма нищо за виждане освен кровати. Вътре нямат никакви прозорци и щом се появи дневната светлина, тя не може да проникне през вратите, а през комина, който е изплетен високо от пръти и облепен и измазан с кал и глина. Цялата къща се състои от една стая, в която понякога живеят 6 до 8 души и седят под комина до огъня. Техният извор беше едно буре или голям чебър, поставен на количка, които стояха пред вратата. И така си живееха тези хорица твърде доволни.

Ние достигнахме по-нататък на 14 март до Филипопол за 4 часа. Това е един стар голям гръцки град на река Марица (Хебро), построен от Филип, бащата на Александър. Той е главен град на Македония. Ние отседнахме в един хубав хан, горе в който имаше отделни хубави стаи за пътниците. Ако не се лъжа, тук аз чух ударите на камбана, каквито не бях чувал из цяла Турция, защото турците не използват градски часовници, за да не допуснат конспирации. По-специално те викат през определено време на деня от техните високи кули [минарета]. Аз попаднах на един немски ренегат, който беше зидар. Той ми показа една стара гръцка черква, в която апостол Павел трябва да е проповядвал; заведе ме също при един голям гладък камък, от който се плъзгат надолу ония, които имат болки в гърба. Самият камък или скалата е извита и е удобна да поставиш там гърба

си, та да бъде прогонена болката от кръста. Той дойде с мене и в една друга гръцка черква, в която не видях нищо забележително освен нарисувани икони, за които споменах вече нещо.

Оттук отпътувахме на 15 март до Пазарджик за 5 часа. Там има хубав хан. По-нататък, на 16 март, пристигнахме до Капидервент²⁰, намиращ се сред истински високи планини от Македонските планински вериги. Тук имаше един тесен проход и един къс от римска стена, приличаща на врата²¹. Казаха ни, че тук са спирали разбойници, които не пускали никой да мине без мито. Оттук се вдигнахме и на 17 март стигнахме Ихтиман, където имаше хан, и по-нататък до Вакарел, едно село, за 6 часа.

На 18 март стигнахме София за 7 часа. Тя е столица на България и е един хубав голям град, твърде многолюден. Ние отседнахме в един хан. Господин посланикът Велинг купи тук за 105 талера един кафяв кон от един турчин, който яздеше много пъргаво пред хана. Нарекохме коня Рагузанеца, понеже той беше от Рагуза (Дубровник). Тук почивахме един ден и се снабдихме с някои необходими неща. След това на 20 март пристигнахме в Драгоман или Траяманли, едно село, за 6 часа. То се намира сред планината. Преспяхме в един хан. Дотук пътят беше много опасен поради разбойници и грабители. Господа посланиците пътуваха пред нас, багажът с колите идваше отзад. Но понеже реката, спускаща се от планината, беше станала много голяма поради разтопяващия се сняг, ние трябваше да престоим там и не можехме да продължим нагоре. Турците, които пътуваха с нас, направиха заедно с нас вагенбург и половин нощ караулихме, докато се уверихме, че водата спада. И така минахме оттатък и пристигнахме през нощта в този хан. Тъй като аз увещавах ту с добри, ту с остри думи и с шпагата си коларите да продължим нататък, те отговаряха, че това не ще може да стане без опасност за живота. Поради това господа посланиците спряха да почиват и изпратиха насреща един бърз конник, който ни срещна, когато бяхме вече над реката. Поради големия сняг и лошото време трябваше да престоим тук един ден.

За да не прекараме напразно времето, решихме да разгледаме тукашните старини. Между нас се намираше един човек, който можеше да говори италиански. Той ни разказа за някакво особено светилище и ни заведе на една висока планина. Ние го следвахме из непропъртени дълбоки снежни пътища, като очаквахме с нетърпение да видим какво ще бъде това, тъй като не забелязвахме пред нас никаква черква или друга постройка. Най-последно дойдохме до един дървен кръст или по-скоро колело, пред което той коленичи, кръстеше се и благославяше. Когато го попитахме: „Това ли е светилището?“ — той каза: „Да“. Ние не можахме да открием нищо освен някакви имена, надраскани и изрязани върху кръста на височина няколко педи. И така ние, като се върнахме обратно, не знаехме дали да се смеем или да ругаем за това, че се оставихме така да бъдем заблудени, и трябваше едва изсъх-

налите си от пътуването дрехи да закачим отново около огъня. Така заплатихме за любопитството си. Иначе долу недалеч от хана се виждаше един стар гръцки надгробен надпис.

Пътуването продължихме на 22 март до Шаркьой²², едно градче, за 7 часа. Преспяхме в един хан. Тук забелязахме, че в хановете няма ханджия и поради това освен парче хляб, малко сено и ечемик нищо друго не може да се получи. Дървата бяха много скъпи. Когато пътниците заминаваха, намираха се скоро хора, които вземаха горящите въглини и главни и новопристигналият трябва наново да прави огън. На 23 март пристигнахме в 4 часа в Куручешме паланка²³, едно село. Тук в крепостта има турци. Жителите се носят малко различно от българите.

¹ Dessorium — очевидно изопачено предадено античното име на Силистра — Дуросторум.

² Вероятно става дума за Теофил Урбинус, автор на книгата *Türkisches Städt Büchlein*, издадена в Нюрнберг през 1664 г.

³ Става дума за силистренския паша Мелек Ахмед паша, по-късно станал и велик везир.

⁴ Силно изопачено местно име; вероятно се отнася за Алфатар.

⁵ Неуточнено; може би Нови пазар.

^{5a} Очевиден случай, когато чужденците означавали като „турци“ султански поданици от различни народности.

⁶ Така авторът е предал името на гр. Провадия.

⁷ Йенука, Йеникьой — Ново село, дн. Дългопол, Варненски окръг.

⁸ Zenic — вероятно с. Ченге, дн. с. Аспарухово, Варненски окръг.

⁹ В текста Сагабопаг — дн. Грудово.

¹⁰ Вероятно с. Сърнево, Бургаски окръг.

¹¹ Кирклисе — дн. Лозенград.

¹² Люлебургаз.

¹³ Чорлу.

¹⁴ Става дума за султан Баязид (1481—1511) и за Селим I (1511—1520).

¹⁵ Изопачено предадено тур. „Кюпри“ (мост) — дн. Свиленград.

¹⁶ Град в тогавашна Източна Прусия, дн. Елблонг в Полша.

¹⁷ Семнесче — изопачено предадено името Семисче, дн. с. Клокотница, Хасковски окръг.

¹⁸ Кетин — вм. Каялий, дн. с. Филево, Хасковски окръг.

¹⁹ Папазлий — дн. Поповица, Пловдивски окръг.

^{19a} Този светец бил считан за покровител на Дубровник.

²⁰ Капидервент — с. Клисуре, днес вече изчезнало.

²¹ Става дума за Траянови врата.

²² Днешният град Пирот.

²³ Дн. с. Клисуре, източно от Бела паланка.